

Jolanta Kur-Kononowicz

Symbolika Księżyca w idyostylu Siergieja Jesienina (wybrane przykłady)

Chociaż minęło ponad 120 lat od urodzenia Siergieja Jesienina i 90 lat od jego śmierci, poeta z wielu względów wciąż nie traci na popularności. W chwilach smutku i wątplenia Rosjanie chętnie sięgają po jego wiersze w przekonaniu, że pomogą im one zrozumieć często trudny do określenia ból dręczący serce¹.

Współcześnie wielu badaczy literatury i języka stara się znaleźć odpowiedź na pytanie, co sprawia, że wiersze Jesienina są czytane tak chętnie. Nie bez znaczenia wydaje się fakt, że na kształtowanie osobowości twórczej poety duży wpływ wywierał sielski krajobraz środkowej Rosji, jej zwyczaje ludowe, język, wiara². Jak podkreślał sam Jesienin, niezmiernie ważne było dlań dzieciństwo nierozzerwalnie związane z poezją ludową, a więc z pieśniami, bajkami, zagadkami przekazywanymi ustnie³.

Trafnym wydaje się zatem spostrzeżenie, iż cechą charakterystyczną analizowanej poezji jest to, że bohater liryczny nie stara się rozumieć, a jedynie odczuwać⁴. Celem poety staje się wzruszenie czytelnika, odwoływanie się do jego uczuć. Tego typu poezję zwracając uwagę na jej rytmikę określa się zazwyczaj jako melodyjno-pieśniową⁵.

Wiele uwagi poświęca się w opracowaniach niejasnym okolicznościom śmierci poety. Coraz więcej prac, opublikowanych już w XXI wieku, dowodzi, że nie była to bynajmniej śmierć samobójcza⁶.

Celem artykułu jest lingwistyczna analiza symboliki Księżyca we wczesnym okresie twórczości S. Jesienina. Przyjęto w nim semantyczno-kulturologiczną metodę opisu materiału językowego z wykorzystaniem pól semantycznych. Materiał

¹ C. Stern, *Poeta i tancerka. Isadora Duncan i Siergiej Jesienin*, tłum. U. Szymanowska, Warszawa 2006, s. 195.

² E. Watała, W. Woroszyński, *Życie Sergiusza Jesienina*, Warszawa 1982, s. 5.

³ Б.Т. Грибанов, *Женщины, которые любили Есенина. Любовные драмы*, Москва 2017, c. 10.

⁴ W. Piotrowski, *Imażynizm rosyjski*, red. tomu R. Łuźny, Kraków 1977, s. 96.

⁵ S. Jesienin, *Inonia i inne wiersze*, tłum. A. Piotrowski, Warszawa 1984, s. 255.

⁶ Autorzy kilku spośród nich mieli możliwość zapoznania się z całym szeregiem dokumentów archiwalnych, które wcześniej nie były udostępniane, a dotyczyły m. in. śmierci poety. Пор.: Э. Хлестаков, *13 уголовных дел Сергея Есенина*, Москва 2011; Ст. Куняев, С. Куняев, *Сергей Есенин*, Москва 2015.

badawczy został wyekscerpowany z utworów poetyckich S. Jesienina zamieszczonych w wybranych zbiorach⁷.

Symbolika Księżycza rozpatrywana będzie w odniesieniu do zjawisk społecznych i kulturowych, jakie miały miejsce w Rosji na początku XX wieku. Symbol Księżycza pojawia się w dziełach literackich i poetyckich jako znak treści głęboko ukrytych. Ujawnieniu tych znaczeń służą między innymi: metafory⁸, metonimie, porównania i inne środki wyrazu artystycznego.

Etimologia rosyjskiego leksemu *месяц* nawiązuje do właściwości okresowego zmniejszania i powiększania się, łączy się więc z komparatiwem *меньший, меньше* (СД III, 143).

W wierzeniach ludowych Księżyc kojarzony bywa z życiem pozagrobowym, śmiercią i w sposób naturalny przeciwstawiany Słońcu (por. opozycje: noc – dzień, mglisty – jasny, srebro – złoto). Wiele narodów słowiańskich uosabia Księżyc z rogatym zwierzęciem: krową (wsch. pd.), wołem (wsch.), baranem (pd.), kozłem (pd.) (СД III, 146). W rosyjskich zagadkach ludowych Księżyc występuje jako żrebak, a w polskich – jako koń.

Widoczne na Księżycu plamy znajdują chrześcijańsko-ludowe wyjaśnienie w licznych przypowieściach. Zgodnie z jedną z wersji wyobrażają one Adama i Ewę, według innej – dwóch braci, biednego i bogatego (bogaty z zawiści zabił widłami biednego) (СД III, 151). Od zarania dziejów Księżyc był symbolem tajemnych, ukrytych stron natury. *Notabene* księżyc jako miesięczna i tygodniowa miara czasu miał w folklorze znaczenie większe aniżeli Słońce, wyznaczające pory dnia i roku. Księżyc uchodzi również za opiekuna snu (Kop 179–180).

Ze względu na ograniczenia objętościowe w artykule omówiona zostanie jedynie symbolika Księżycza we wczesnym, najbardziej pogodnym okresie twórczości S. Jesienina obejmującym lata 1910–1916.

Księżyc a ludzie

W omawianym okresie ten znakomity poeta rosyjski z reguły porównywał Księżyc do człowieka: jeźdźca, smutnego jeźdźca lub wioślarza (w wierszach pt.: *Дымом половодье, Покраснела рябина, Устал я жить в родном краю*).

[1] Дымом половодье
Зализало ил.
Желтые поводья
Месяц уронил⁹.

⁷ Пор. С.А. Есенин, *Собрание сочинений в трех томах*, т. 1, Москва 1977; С.А. Есенин, *Собрание сочинений в шести томах*, т. 4, Москва 1978.

⁸ Zestawieniem symbolu i metafory, opisem ich podobieństw i różnic zajął się rosyjski teoretyk literatury, I.A. Awdiejenko. L.W. Bałaszowa metaforę opisuje w aspekcie diachronicznym na materiale języka rosyjskiego. Przegląd literatury dotyczący językowej interpretacji symboliki znajdujemy w pracach E.W. Szelestiuk.

⁹ Dymem wylewy rzek/ Wyliżały ił./ **Żółte cugle/ Księżyc upuścił./ ...** Zagajnik (gaj) niebieskim mrokiem/ Pokrywa biedotę (gm.)/ ... Pomodłę się ukradkiem/ Za twoje przeznaczenie (twój los) (1910) (J 71). Wszystkie polskie wersje tekstów Jesienina przytaczane w artykule są przekładami filologicznymi sporządzonymi przez autorkę.

...Роща синим мраком
Кроет голытьбу...
Помолюсь украдкой
За твою судьбу. (1910) (J 71)

W metaforze peryfrastycznej *Желтые поводья/ Месяц уронил* opis zastępuje nazwę (желтые поводья zamiast jeźdźca). Wywołuje on skojarzenia z symbolem metonimicznym – Księżyc jako jeździec (rzecz zamiast osoby – lejce zamiast jeźdźca) i jednocześnie poprzez ten poetycki obraz odwołuje się do nocnej wędrówki (Коп 179–180).

W kreowanym obrazie nie bez znaczenia jest kolor żółty utożsamiany z symboliką światła, jasności (Коп 506–507). W ten sposób symbolicznie zobrazowany został spokój nocy, wytchnienie, odpoczynek. Barwa żółta była w środowisku wiejskim kojarzona ze zjawiskami świecenia i błyszczczenia, a także – ze złotem. Ze związku złota z ogniem niebieskim (Bogiem, słońcem, niebem) wynika natomiast kolejne znaczenie tej barwy. Kolor żółty (złoty) staje się symbolem życia, płodności i wegetacji¹⁰. W analizowanym fragmencie zastosowano więc symbol metonimiczny i metaforyczny. Cytowany powyżej wiersz odwołuje się do symboliki Księżyca związanej z:

- 1) ludźmi: jeździec;
- 2) percepcją świata: spokój, odpoczynek, wytchnienie.

Archetyp symbolu zastosowanego w omawianym fragmencie utworu ma charakter ogólnokulturowy.

[2] Покраснела рябина,
Посинела вода.
**Месяц, всадник унылый,
Уронил поводя.**
Снова выплыл из рощи
Синим лебедем мрак.
Чудотворные мощи
Он принес на крылах¹¹. (1916)

W metaforze konfrontacyjnej *Месяц, всадник унылый,/ Уронил поводя* Księżyc – wskutek zastosowania personifikacji – porównany został do zasmuczonego jeźdźca, co może stanowić przeciwieństwo zawsze uśmiechniętego Słońca. Przez to odniesienie widocznym staje się symbol odwiecznej wędrówki, czyli niestałości, zmienności, niezdecydowania (miesięczna i tygodniowa miara czasu w przeciwieństwie do Słońca wyznaczającego pory dnia i roku) (Коп 179).

Metafora *Кsiężyc upuścił lejce* przywołuje obraz odpoczynku, wytchnienia po podróży. Odpoczynek jest natomiast kojarzony z nocą, za której symbol uważany jest Księżyc (Коп 179).

¹⁰ Z. Libera, *Semiotyka barw w polskiej kulturze ludowej i w innych kulturach słowiańskich*, „Etnografia Polska” 1987, t. XXXI, z. 1, s. 115–138, 126.

¹¹ Poczzerwieniła jarzębina,/ Posiniała woda,/ **Księżyc, zasmucony jeździec,/ Upuścił lejce.**/ Znowu wypłynął z zagajnika/ Niebieskim łabędziem mrok.

Obraz poprzedza opis symboliki kolorystycznej zbliżającego się mroku: czerwona jarzębina i niebieska woda. Obydwie barwy mają bogatą symbolikę w prawosławnej ikonografii. Kolor czerwony znamionuje mękę Chrystusa i jej zbawczą moc (Kop 55), a niebieski – Bożą wieczność i ludzką nieśmiertelność (Kop 28).

W metaforze peryfrastycznej *Снова выплыл из роуци/ Синим лебедем мрак* zmrok został spersonifikowany jako czerwony (piękny) łabędź, symbol proroctwa, wieszczby (Kop 209).

Ogólna symbolika Księżycy ponownie wiąże się z refleksją wywołaną wnikliwym wejrzeniem na zasypiającą przyrodę. W powyższym fragmencie pojawił się symbol metaforyczny (metafora konfrontacyjna i peryfrastyczna). Księżyc powiązany został z:

- 1) człowiekiem: smutny jeździec;
- 2) zjawiskami przyrody: noc;
- 3) percepcją świata: a) odwieczna wędrówka; b) niestałość, zmienność; c) odpoczynek.

Analizowany fragment niewątpliwie wykorzystuje symbole o archetypie ludowym, chrześcijańskim.

[3] **А месяц будет плыть и плыть,**

Роняя весла по озерам...

И Русь все так же будет жить,

Плясать и плакать у забора¹². (1916) (J 149)

W peryfrastycznej metaforze *А месяц будет плыть и плыть, / Роняя весла по озерам* poprzez powtórzenie czasownika *плыть* poeta uzyskał efekt ciągłości, cykliczności czynności. Nawiązuje w ten sposób do nieustannej wędrówki Księżycy, tym razem – wodnej, ponieważ przywołuje na myśl wiążącą się z Księżycem wodę, deszcz (rytm pływu mórz) (Kop 179–180). W kontekście całego wiersza uwidacznia się motyw wędrówki w życiu człowieka.

Księżyc – poprzez personifikację – porównany został do wioslarza, który niekiedy opuszcza wiosła (*Роняя весла по озерам*), co stanowi moment odpoczynku, kojarzący się ludziom z nocą, snem (Księżyc to noc). Obraz ten nawiązuje również do zatrzymania się w drodze, w poszukiwaniu sensu życia. W omawianym fragmencie ma miejsce swoista hiperbolizacja znaczenia, ponieważ woda symbolizuje także źródło życia (Kop 475).

Spójnik *a* na początku wersu wprowadza do wypowiedzi motyw obojętności wobec wydarzeń jednostkowych. Ponownie potwierdzenie znajduje odniesienie do regularnego rytmu, ładu w naturze: co by się nie działo, Ruś i tak będzie istnieć ze swoimi radościami i smutkami. Rytm, powtarzalność nadaje tej wypowiedzi treść. Zacytowany fragment obrazowo przedstawia smutek związany z pogodzeniem się z rzeczywistością w odróżnieniu od smutku wynikającego z cierpienia. Księżyc można również utożsamiać z opiekunem tęsknot, uczuć, myśli (Kop 180).

Ogólna symbolika pozostaje w ścisłym związku ze smutkiem, zagubieniem, ubogością własnej ojczyzny. W analizowanym fragmencie pojawił się symbol

¹² **А Кsiężyc będzie płynąć i płynąć./ Upuszczając wiosła do jezior.../ I Ruś wciąż tak samo będzie żyć./ Плясать (tańczyć) i плакать при плocie.**

metaforyczny (metafora peryfrastyczna). W wierszu zostały zawarte następujące symbole Księżycy:

- 1) człowiek: wioślarz;
- 2) percepcja świata: a) powtarzalność, ciągłość, rytm; b) wędrówka – życie człowieka; c) poszukiwanie sensu życia; d) obojętność;
- 3) uczucia: pogodzenie się ze smutkiem (smutek – pogodzenie się).

W cytowanym utworze występuje zatem ludowy, ogólnokulturowy, indywidualny, autorski archetyp symbolu.

Księżyc a zwierzęta

We wczesnym okresie swej twórczości Jesienin niejednokrotnie przyrównywał Księżyc do zwierząt, np. do kędzierzawego baranka i utopionego szczeniaka (w wierszach pt.: *За темной прядью перелесиц, Песнь о собаке*).

- [4] За темной прядью перелесиц,
В неколебимой синеве,
Ягненок кудрявый – месяц
Гуляет в голубой траве.
В затихшем озере с осокой
Бодаются его рога¹³, – (1915–1916) (J 95)

We fragmencie wiersza Jesienina niebo – za pomocą metafory ewokacyjnej – *В неколебимой синеве* przedstawione zostało jako *неколебимая* – niezachwiana, pewna (bo zawsze istniejąca), niewzruszona siność (niebieskość), co przywodzi na myśl święty porządek świata symbolizowany przez niebo (Коп 252) oraz symbolizuje spokój, ciszę, równowagę duchową podmiotu lirycznego.

Niebo w metaforze ewokacyjnej *Гуляет в голубой траве* porównane zostało do niebieskiej trawy (skonkretyzowanej dalej jako turzyca – *осока*, najpopularniejsza trawa błotna). Trawa – według wierzeń ludowych – zapewnia szczęście i bezpieczeństwo (СД V, 305), co nabiera hiperbolicznego wymiaru w konfrontacji ze wzniosłą szczęśliwością i najwyższą radością utożsamianą z niebem (Коп 251). Barwna symbolika niebieskości wzmacnia symbol nieba powiązany z harmonią i spokojem (Коп 27).

W owym otoczeniu symbolicznym – w metaforze konfrontacyjnej *Ягненок кудрявый – месяц* – Księżyc porównany został do małego baranka, symbolu niewinności, dobroci, pokoju (Коп 293). Poeta używa przy tym zdrobnienia *ягненок*, które hiperbolizuje znaczenie młodości, niewinności. Dodatkowo zostaje ono wzmocnione również przez epitet metaforyczny *кудрявый*, przywołujący na myśl czuprynę małego chłopca.

Dzięki użytej dalej kontekstualnej metaforze peryfrastycznej *В затихшем озере с осокой/ Бодаются его рога* (w dużej mierze za sprawą czasownika *бодаются*) uwidacznia się symbol figlarności, swawoli Księżycy – baranka bodącego turzycę,

¹³ Za ciemnym pasmem zagajników,/ W niezachwianej niebieskości,/ **Baranek kędzierzawy – Księżyc/ Spaceruje w niebieskiej trawie./ W ucichłym jeziorze z turzycą/ Boda się jego rogi, –/**

co powoduje falowanie wód jeziornych. W powyższym fragmencie została również zastosowana metonimia – rogi zamiast baranka (część za całość – zwierzę).

Za ogólny symbol wyjściowy w cytowanym utworze można byłoby uznać zanurzenie się (oczami i duszą) w krajobrazie riazańskiej przyrody. W tym fragmencie pojawił się symbol metaforyczny (metafora konfrontacyjna oraz metonimia). Symbole Księżycy, wykorzystane w wierszu, odnoszą się do:

- 1) zwierząt: baranek;
- 2) przedmiotów, rzeczy: rogi baranka;
- 3) percepcji świata: a) szczęście, bezpieczeństwo; b) niewinność, dobroć; c) figlarność, swawola, zadziorność.

W analizowanym fragmencie utworu uwidacznia się indywidualny, autorski i ludowy, ogólnokulturowy archetyp symbolu.

- [5] А когда чуть плелась (собака) обратно,
Слизывая пот с боков,
Показался ей месяц над хатой
Одним из ее щенков¹⁴. (1915)

W powyższym przykładzie Księżyc powiązany został z postrzeganiem rzeczy poprzez pryzmat uczuć podmiotu lirycznego (człowieka, zwierzęcia). Metafora konfrontacyjna *Показался ей месяц над хатой/ Одним из ее щенков* – poprzez porównanie Księżycy do jednego z utopionych w rzece szczeniaków – ewokuje symbol bezbronności, a jednocześnie – cichej pokory. Ujawnia się tutaj symbolika metaforyczna.

W omawianym fragmencie wiersza odnotowano następujące symbole Księżycy:

- 1) zwierzęta: utopiony szczeniak;
- 2) percepcja świata: a) bezbronność; b) cicha pokora.

Należy uznać, że archetyp powyższego symbolu ma zdecydowanie charakter indywidualny, autorski.

Księżyc a przedmioty, „rzeczy”

Interesujące i to z wielu względów wydaje się porównanie Księżycy do przedmiotów¹⁵, rzeczy w szerokim rozumieniu tego słowa (w wierszach pt.: *Голубень, Небо сметаной обмазано, Под красным вязом крыльцо и двор, Табун*). W wymienionych utworach Księżyc porównywany jest kolejno do: naczynia z olejem, sera, pagórka, uzdy.

- [6] Манит ночлег, недалеко до хаты,
Укропом вялым пахнет огород.

¹⁴ А kiedy ledwo wlokła się (suka) z powrotem,/ Zlizując pot z boków,/ **Wydał się jej Księżyc nad chatą/ Jednym z jej szczeniaków.**

¹⁵ Na tak charakterystyczne dla poezji Jesienina „uprzedmiotowienie” obrazów poetyckich, stanowiące swoistą przenośnię funkcjonalną, zwracano uwagę niejednokrotnie. Por. W. Popiel-Machnicki, *Świat przedstawiony w imażynistycznej poezji Siergieja Jesienina*, „Acta Neophilologica” 2001, nr 3, s. 240–241.

**На грядки серые капуста волноватой¹⁶
Рожок луны по капле масло льет¹⁷. (1916)**

W metaforze peryfrastycznej *На грядки серые капуста волноватой/ Рожок луны по капле масло льет* Księżyc porównany zostaje do naczynia, z którego kapie olej, to zaś nawiązuje do symbolu dobrobytu, radości, tłustości ziemi, sytości (Kop 281).

Księżyc obdarowuje Ziemię olejem, co z kolei może stanowić nawiązanie do symboliki księżycowej opieki, szlachetności (Kop 179). Księżyc roztacza ponadto opiekę nad najbiedniejszymi mieszkańcami wsi, na co może wskazywać wykorzystane w wierszu znaczenie szarości odnoszące się do przeciętności, powszedniości (Kop 408).

Do owej symboliki nawiązuje również kapusta. To popularne warzywo, stanowiące w powyższym utworze obiekt polewany olejem, pojmowane jest metonimicznie (część dania za jego całość; składnik za całe danie). Ponieważ kapusta na początku XX wieku stanowiła obowiązkowy składnik wszelkich dań postnych (w prawosławnej Rosji było ponad 200 dni postu w przeciągu roku kalendarzowego), stała się ona symbolem powszedniości, codzienności (СД II, 457). W kontekście bezpośrednio poprzedzającym wprowadzony w wierszu obraz Księżycy pojawia się metafora peryfrastyczna *Манит ночлег, недалеко до хаты, / Укропом вялым пахнет огород*, która przywołuje z kolei obraz głodnego, strudzonego wędrowca.

Ogólny symbol Księżycy przywołany w analizowanym utworze odnosi się do rozmyślań jeźdźcy, który po długiej podróży marzy o noclegu, odpoczynku i jedzeniu. W wierszu zastosowano symbolikę metaforyczną (metafora peryfrastyczna i metonimia).

Symbol Księżycy zawarte w wierszu nawiązują do:

- 1) przedmiotów, rzeczy: naczynie z olejem;
- 2) percepcji świata: a) dobrobyt, sytość; b) powszedniość, codzienność; c) pomoc, szlachetność (opieka nad wsią).

Archetyp zastosowanego symbolu należy uznać za indywidualny, autorski, ludowy, ogólnokulturowy.

- [7] Небо сметаной обмазано,
Месяц как сырный кусок.
Только не с пищею связано
Сердце, больной уголок¹⁸. (9 VI 1916)

Porównanie *Месяц как сырный кусок* – poprzez zestawienie Księżycy z produktem mlecznym, popularnym na wsi rosyjskiej daniem obrzędowym – przywołuje

¹⁶ W tym fragmencie autor odwołuje się najprawdopodobniej do określonego gatunku kapusty; epitet *волноватый* 'welnisty, falisty, np. ze względu na liście przypominające fale'; wyraz twerski, nowogrodzki, tulski (СРНГ V, 44).

¹⁷ Wabi (nęci) nocleg, niedaleko do chaty, / Koprem zwiędłym pachnie ogród. / **Na grządki szare kapusty welnistej (falującej) / Rożek Księżycy po kropki olej leje.**

¹⁸ Niebo śmietaną wysmarowane (polane), / **Księżyc jak sera kawałek.** / Tylko nie ze strawą (jedzeniem) powiązane / Serce, chory zakamarek.

symbol białości, czystości (СД V, 220). Ponadto biel kojarzy się z rozumem, świadomością (Kop 22), co wydaje się trafnym nawiązaniem do kolejnego fragmentu utworu, w którym pojawia się serce – siedlisko uczuć, w tym przypadku symbolizujące życie duchowe, duszę, intelekt (Kop 371).

W metaforze konfrontacyjnej *Сердце, больной уголок* serce określono mianem chorego zakamarka, schowka, o którego chorobie wie tylko jego posiadacz. Głód serca odnosi się do zapotrzebowania na pokarm inny aniżeli pożywienie rozumiane dosłownie.

Metafora peryfrastyczna *Небо сметаной обмазано* zestawia obok siebie na zasadzie opozycji dwa pojęcia odrębne: „potrawę” – niebo (najwspanialszy pokarm duchowy) i śmietanę (doskonały, najbardziej tłusty, pożywny pokarm mleczny¹⁹).

Niebo i Księżyc – symbolizujące wzniosłą szczęśliwość (Kop 251) oraz tajemne, ukryte strony natury (Kop 179) – za sprawą porównania do śmietany i sera, odwołują się również do symboliki mleka. Mleko ma związek z Księżycem z uwagi na mleczne zabarwienie poświaty księżycowej (Kop 230). Tak skonstruowany obraz poetycki odnosi się również do cech wrodzonych, odziedziczonych z mlekiem matki, pojmowanej jako matka ojczyzna (Kop 230). Wieś rosyjska od wieków była, jest i będzie „głodna” dobrych wieści, dobrobytu. Dzięki takiemu poetyckiemu obrazowaniu symbolika Księżyca nawiązuje więc również do ówczesnej sytuacji gospodarczej w Rosji.

Symbolem ogólnym – aktywującym wiele innych znaczeń – jest głód duszy chorej z braku oczekiwanego pożywienia, braku radości, zadowolenia, jasności.

W analizowanym cytacie pojawił się symbol wyrażony porównaniem (*Месяц как сырный кусок*) i symbol metaforyczny (metafora konfrontacyjna *Сердце, больной уголок*). W omawianym fragmencie wiersza zawarte zostały symbole Księżyca nawiązujące do:

- 1) rzeczy, przedmiotów: kostka (kawałek) sera;
- 2) percepcji świata: a) rozum, intelekt; b) brak radości, dobrobytu.

Archetyp symbolu wykorzystanego w utworze ma charakter ludowy, ogólnokulturowy, indywidualny, autorski.

- [8] Под красным вязом крыльцо и двор,
Луна над крышей как злат бугор.
 На синих окнах накапан лик:
 Бредет по туче седой Старик²⁰. (1915) (J 110)

Rozwinięte porównanie *Луна над крышей как злат бугор* pozwala sądzić, że autor w Księżycu dostrzegł wizerunek złotego pagórka (*злат бугор*). Tym samym uwidacznia się w owym fragmencie symbolika stałości (ustalonego porządku świata), ale jednocześnie i nieziemskości, czyli nieba, Boga (Kop 100–101). To ostatnie znajduje potwierdzenie w epitecie kolorystycznym *злоты* ‘piękny,

¹⁹ Leksem *śmietana* etymologicznie nawiązuje do czynności *сметати* ‘zbierać, zgarniać (z górnej warstwy mleka)’ część najbardziej pożywną (III 416).

²⁰ Pod czerwonym (pięknym) wiązem ganek i zagroda./ **Księżyc nad dachem jak złoty pagórek.**/ Na niebieskich oknach nakapana twarz:/ Wleczę się po chmurze siwy Starzec.

odnoszący się do Boga' (Kop 496), wyrażonym przymiotnikiem *злат* (poet. przest.). Krótka forma przymiotnika – bardzo trafnie użyta w wierszu przez poetę – w języku rosyjskim wskazywać może na przemijającą właściwość przedmiotu (w tym wypadku Księżycy – pagórka) związaną z określonymi okolicznościami, pogodą, przedziałem czasowym, stanem psychicznym itp. Ponadto forma cerkiewnosłowiańska *злат* przydaje obrazowi poetyckiemu podniosłości, świętości (charakteru nadprzyrodzonego). Dzięki temu porównaniu Księżyc, kojarzony przede wszystkim z nocą, ciemnością, ujawnia się jako symbol nowego lepszego życia, odrodzenia (Kop 179).

Umieszczenie Księżycy bezpośrednio ponad dachem – *над крышей* również nie jest tu bez znaczenia. W Słowiańszczyźnie Wschodniej dach ma przecież ogromne znaczenie symboliczne – jako 'górną część pomieszczenia' oddziela górę (niebo) od dołu, co można interpretować jako granicę pomiędzy światem nieba i światem ludzi (СД III, 15–16). Księżyc wznoszący się ponad dachem nie pozwala zapomnieć o istnieniu nieba, Boga.

Metafora *Под красным вязом крыльцо и двор* odnosi się do symboliki domu rodzinnego dzięki słowiańskiemu leksemowi *вяз*, etymologicznie powiązanemu z czasownikiem *вязать*²¹ 'wiązać' z domem, z miejscem urodzenia – z matką i większą Ojczyzną. Obraz tych miejsc wywołuje dobre, radosne wspomnienia, co uwiadcza się dzięki użyciu epitetu kolorystycznego *красный*. Kolor czerwony – jako barwa ciepła – zyskuje rangę metaforycznego symbolu miłości, szczęścia (Kop 55).

Kontekstualnym przedłużeniem poetyckiego obrazu pagórka jest Bóg w postaci Starca przebywającego w niebie (zgodnie z wierzeniami ludowymi). Nie ma więc najmniejszych wątpliwości, że analizowany fragment wiersza odwołuje się do Boga Ojca. Wschodniosłowiański leksem *бязоп* ma w języku rosyjskim etymologiczne powiązanie ze starcem, ponieważ oznacza 'zgięcie, garb' (Ш 60). Wszystkie przywołane w wierszu symbole – Księżyc, pagórek i Bóg Ojciec – tworzą niezwykle spójny obraz.

Ogólny symbol wiąże się z głęboką refleksją i odwołaniem do wspomnień z rodzinnych stron, zakorzenionych w otaczającym świecie przyrody. W omawianym utworze ujawnia się ludowe widzenie przyrody w powiązaniu z religią, dla którego charakterystyczne jest odniesienie do ustalonego porządku rzeczy, świata, do właściwej kolejności zdarzeń.

W analizowanym fragmencie symbol wyrażony został z wykorzystaniem porównania. W wierszu pojawiają się wymienione niżej symbole Księżycy:

- 1) rzeczy, przedmioty: pagórek (złoty);
- 2) percepcja świata: a) ustalony porządek świata; b) nieziemskość; c) odrodzenie, zmiana na lepsze;
- 3) postaci: Bóg;
- 4) uczucia: piękno.

Archetyp symbolu użytego w przytoczonym cytacie ma charakter ogólnokulturowy, chrześcijański, indywidualny, autorski.

²¹ Jeśli nazwa *wiąz* istotnie pochodzi od czasownika *wiązać*, to odwoływałaby się ona do gibkości, elastyczności pnia lub wiążących właściwości kory drzewa, z której robi się łyko (Ш 99). W takim wypadku nazwa odnosi się do czynności wiązania, do której łyko wiązu szczególnie się nadaje (Br 611–612).

- [9] В холмах зеленых табуны коней
 ... Дрожит их головы над тихою водой,
И ловит месяц их серебряной уздой.
 Храпя в испуге на свою же тень
 Застасть гривами они ждут новый день²². (1915) (J 111)

Księżyc staje się symbolem nocy (wieczoru, końca dnia), czasu odpoczynku dla koni (Kop 179). Metafora – personifikacja dzięki czasownikowi *ловит* czyni zeń jeźdźca, chwytającego konie za uzdę, czyniącego zwierzę posłusznym. Zgodnie z obrazem przedstawionym w powyższym cytacie Księżyc ma władzę nad końmi. Ponieważ zaś kolor srebrny jest atrybutem Księżyca, pojawia się tu epitet barwny *серебряной уздой* (СД IV, 625–628). Elementem wspólnym srebra i Księżyca najprawdopodobniej stał się blask.

Koń jest postrzegany jako metaforyczny symbol czasu (Kop 157–160), w tym zaś konkretnym przypadku – rozpoczynającej się nocy. Koń – zgodnie z tradycją ludową, symbolizuje w rosyjskich bajkach „przejście”, np. zmianę dnia w noc (СД II, 594). Dzięki takiemu obrazowi poetyckiemu podkreślony został ład i naturalny porządek rzeczy w przyrodzie.

Ogólny symbol wywołany został obserwacją tabunów koni poruszających się wśród spokojnej, pozornie nieruchomej przyrody z ogromną szybkością. W omawianym fragmencie przywołano moment nocnego odpoczynku koni, a ściślej ‘oczekiwania na następny dzień’. Księżyc przedstawiony został jako władca czasu, wywierający wpływ także i na konie.

W powyższym cytacie znalazł zastosowanie symbol metaforyczny. W wierszu Księżyc symbolizuje:

- 1) rzeczy, przedmioty: uzda (srebrna);
- 2) zjawiska przyrody: noc (wieczór, koniec dnia);
- 3) człowieka: jeźdźca;
- 4) percepcję świata: ustalony porządek świata.

Archetyp symbolu zastosowanego w analizowanym fragmencie jest ogólnokulturowy i ludowy.

O Księżycu jeszcze inaczej

W dwóch kolejnych fragmentach wiersza antropomorficzne zachowanie Księżyca wyraża obojętność na ludzkie nieszczęście (wiersz pt. *Хороша была Танюша*) oraz uosabia świt jako zjawisko przyrody (wiersz pt. *Колокол дремавший*).

- [10] Хороша была Танюша, краше не было в селе,
 Красной рюшкою по белу сарафан на подоле.
 У оврага за плетнями ходит Таня ввечеру.
Месяц в облачном тумане водит с тучами игру²³. (1911)

²² Na zielonych wzgórzach tabuny koni/...Trzęsie ich (koni) głowami nad cichą wodą,/ **I chwyta je Księżyc za srebrną uzdę.**/ Parskając przerażone na swój cień/ Pozasłaniać grzywami chcą nowy dzień.

²³ Ładna była Taniusza, piękniejszej nie było w wiosce,/ Z czerwoną marszczoną lamówką na połach białego saraфанu./ Niedaleko wąwozu za płotem chodzi Tania wieczorem./ **Księżyc w zachmurzonej mgłę prowadzi z chmurami grę (igra z chmurami).**

W wierszu przedstawiona została tragedia miłości zakończonej zabójstwem młodej dziewczyny. Księżyc – w metaforze *Месяц в облачном тумане водит с тучами игру* – ukazany został drogą personifikacji jako obiekt oddalony od spraw ziemskich i ludzkich. Tym samym przywołano tu symbol pozornej obojętności na sprawy tego świata (Kop 179–181). Poprzez obraz zabawy Księżycy z chmurami podczas, gdy na ziemi rozgrywa się tragedia, ukazany został symbol tajemnicy, ale też – kłopotów i zmartwień (Kop 43–45). W rezultacie użycia kontekstualnego określenia *в облачном тумане* poeta uzyskuje efekt hiperbolizacji, wyolbrzymienia wyżej wspomnianej symboliki.

Ogólna symbolika mieści się w sferze szkiców z życia wiejskiego (jak daje się to zaobserwować w całym początkowym, wczesnym okresie twórczości Jesienina). W omawianym fragmencie zrealizowany został symbol metaforyczny. Symbole Księżycy wykorzystane w wierszu nawiązują do percepcji świata: a) obojętność na tragedię ludzką; b) tajemnica; c) kłopoty, zmartwienia.

W cytowanym utworze ujawnia się w związku z tym ogólnokulturowy archetyp symbolu.

[11] Колокол дремавший

Разбудил поля,
Улыбнулась солнцу
Сонная земля. (...)

Скрылась за рекою

Белая луна,
Звонко побежала
Резвая волна.
Тихая долина
Отгоняет сон,
Где-то за дорогой
Замирает звон²⁴. (1914)

Efektom użycia czasownika *скрыться* jest personifikacja Księżycy, który – z uwagi na symbolikę bieli – przypomina o radości ducha i istnienia. Biały kolor jest symbolem świtu, dziennego nieba, które przychodzi po ponurej nocy (Kop 22–23). Wszystko to uwidacznia się dzięki symbolowi metaforycznemu *Скрылась за рекою/ Белая луна*. Dzięki personifikacji dzwonu (*Замирает звон*) zostaje wprowadzona również symbolika czasu, a konkretnie – kończącej się nocy i rozpoczynającego się dnia (Kop 87).

Symbol ogólny pozostaje w związku z opisem świtu, budzenia się przyrody do życia, co stanowi przeciwieństwo uciekającej, kryjącej się nocy z jej symbolem – Księżycem. W przytaczanym fragmencie zastosowano symbol metaforyczny.

W analizowanym wierszu pojawiają się takie symbole Księżycy, jak:

- 1) percepcja świata: a) radość ducha i istnienia; b) wewnętrzny spokój;
- 2) zjawiska przyrody: a) świt; b) koniec nocy.

W utworze zastosowano więc symbol o archetypie ogólnokulturowym.

²⁴ Drzemiący dzwon/ Rozbudził pola,/ Uśmiechnęła się do słońca/ Senna ziemia./...
Ukrył (schował) się za rzeką/ Biały Księżyc,/ Dźwięcznie popłynęła/ Żwawa fala./ Cicha dolina/ Odpędza sen,/ Gdzieś za drogą/ Zamiera dzwon.

Podsumowanie

W artykule omówiona została symbolika Księżycy w oparciu o jedenaście fragmentów wierszy S. Jesienina pochodzących z najwcześniejszego okresu twórczości poety. Księżyc był w nich porównywany do ludzi (jeźdźca, smutnego jeźdźca, wioślarza), zwierząt (kędzierzawego baranka, utopionego szczeniaka), przedmiotów, rzeczy (naczynia z olejem, sera, pagórka, uzdy), zjawisk przyrody (świt), wreszcie – uczuć (obojętności na ludzkie nieszczęście).

Symbolika Księżycy odwołuje się w szczególności do określonej percepcji świata przez podmiot liryczny. Najczęściej odzwierciedlały się znaczenia związane z porządkiem świata, jego rytmem (4 przykłady), wędrówką kojarzoną z życiem człowieka czy też poszukiwaniem jego sensu (3), spokojem i odpoczynkiem (2).

Analizując symbolikę Księżycy we wczesnej twórczości Jesienina, można stwierdzić, że jest on przedstawiany – dzięki stosowaniu personifikacji – jako osoba pełna sprzeczności: współczująca i zarazem obojętna na krzywdy, rozumna, wyważona lub figlarna, niewinna ale i tajemnicza, radosna i równocześnie smutna. Wszystko to zdaje się odzwierciedlać przede wszystkim zmienność Księżycy. Dzięki symbolice opisywanego ciała niebieskiego uwidacznia się szczęście, bezpieczeństwo, radość ducha, uwrażliwienie na piękno przyrody.

W omawianych wierszach Jesienin wiązał z Księżycem również wyraźny symbol końca dnia (nocy) i końca nocy (świt) łączący się z odmierzaniem czasu.

W konkluzji należałoby podkreślić, że Księżyc u Jesienina nader często bywa personifikowany i staje się osobą rozumną, która wykonuje cały szereg czynności, kieruje, narzuca określone zachowania, podporządkowuje sobie np. konia (jeździec). Personifikacja związana jest przede wszystkim z archetypem ludowym. Mimo że twórczość Jesienina bardzo mocno związana była z rosyjską twórczością ludową, to poeta przetwarzał jednak ludowe wzorce na swój własny indywidualny sposób, ubogacając w znacznym stopniu symbolikę przyrody. Często łączył w jednym wierszu motywy chrześcijańskie, ludowe i ogólnokulturowe (literackie).

Twórczość Jesienina urzeka wyjątkową obrazowością, personifikacjami przyrody martwej, w tym Księżycy, zadziwiającymi metaforami, które długo pozostają w pamięci. Symbolika Księżycy niewątpliwie ujawnia również ogromne bogactwo znaczeniowe przekazywanych treści.

Literatura

- Br – Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Kraków 1927.
- Kop – Kopaliński W., *Słownik symboli*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1990.
- Jesienin S., *Inonia i inne wiersze*, wybrał, przełożył i postawieniem opatrzył A. Pomorski, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1984.
- Libera Z., *Semiotyka barw w polskiej kulturze ludowej i w innych kulturach słowiańskich*, „Etnografia Polska” 1987, t. XXXI, z. 1, s. 115–138.
- Markiewicz H., *Uwagi o semantyce i budowie metafory*, [w:] *Studia o metaforze II. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*, red. M. Głowiński i A. Okopień-Sławińska, Ossolineum, PAN, Wrocław 1983, s. 43–59.
- Popiel-Machnicki W., *Świat przedstawiony w imażynistycznej poezji Siergieja Jesienina*, „Acta Nephilologica” 2001, № 3, s. 239–248.

- Piotrowski W., *Imażynizm rosyjski*, red. tomu R. Łużny, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1977.
- Stern C., *Poeta i tancerka. Isadora Duncan i Siergieja Jesienin*, tłum. U. Szymanderska, Twój Styl, Warszawa 2006.
- Watała E., Woroszyński W., *Życie Sergiusza Jesienina*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982.
- Авдеенко И.А., *Символ и метафора*, „Филологические науки. Вопросы теории и практики” 2013, № 3(21), ч. II, с. 16–18.
- Балашова Л.В., *Русская метафорическая система в развитии: XI–XXI вв.*, Рукописные памятники Древней Руси: Знак, Москва 2014.
- Грибанов Б.Т., *Женщины, которые любили Есенина. Любовные драмы*, ООО Издательство „Вече”, Москва 2017.
- Есенин С.А., *Собрание сочинений в трех томах*, т. 1, Правда, Москва 1977.
- Есенин С.А., *Собрание сочинений в шести томах*, т. 4, Художественная литература, Москва 1978.
- Куняев Ст., Куняев С., *Сергей Есенин*, Молодая гвардия, Москва 2015.
- СД – Толстой Н.И., *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, т. I–V, Международные отношения, Москва 1995–2012.
- СРНГ – *Словарь русских народных говоров*, т. I–, Наука, Москва 1965–.
- Хлысталов Э., *13 уголовных дел Сергея Есенина*, История, мемуары, аудиокнига, Москва 2011.
- Ш – Шанский Н.М., Иванов В., Шанская Т., *Краткий этимологический словарь русского языка*, Просвещение, Москва 1975.
- Шелестюк Е.В., *О лингвистическом исследовании символа*. „Вопросы языкознания” 1997, ч. 4, с. 125–143.

Символика Луны в идиостиле Сергея Есенина (избранные примеры) Резюме

Целью статьи является лингвистический анализ символики Луны в идиостиле Сергея Есенина. Применен семантико-культурологический анализ поэтического материала с использованием семантических полей. Исследуемый материал составляют подлинники стихотворения поэта. Символика Луны рассматривается по отношению к общественным и культурным явлениям, имеющих место в России в начале XX века. Символ Луны выступает в поэтических произведениях как знак глубоко скрытого содержания. В статье обсуждается вопрос архетипичности символа, его образность, многообразии толкований, метафоричность. Описаны стилистические языковые средства, помогающие образно изобразить отдельные символы Луны в поэтических произведениях Есенина. Были выделены символы: метафорические, метонимические, сравнения, синекдохи и т.п. Особое внимание было обращено на объекты сравнения Луны, например: животные (ягненок, собачий щенок), предметы (сосуд для масла, кусок сыра), люди (всадник, гребец), элементы пейзажа (бугор) и т.п. Анализ показал специфику и исключительность символики Луны в поэтических произведениях Есенина, связанную с очарованием поэта природой.

Ключевые слова: символика Луны, семантика, поэзия, виды символов, метафора

The Symbolic of the Moon in the idiostyle of Sergey Jesienin (selected examples)

Abstract

The aim of the article is a linguistic analysis of the symbolism of the Moon in the idiostyle of Sergey Jesienin. A lexical and semantic method of material analysis using semantic fields was applied. The research material is the poet's original poems. The symbolism of the moon is considered in relation to social and cultural phenomena taking place in Russia at the beginning of the 20th century. The symbol of the Moon appears in literary and poetic works as a sign of deeply hidden contents. The article discusses, among others, the problem of archetypes of symbols, their pictoriality, multiplicity of interpretations, and metaphoricity. The description was subject to stylistic language measures helpful in illustrating particular symbols of the moon in poetic works of Jesienin. There were distinguished, among others, symbols: metaphorical, metonymic, comparisons, synecdoche, etc. Attention has been paid to moon comparison objects, such as animals (lamb, canine puppy), objects, things (oil container, piece of cheese), people (rider, boatman), landscape elements (hill), etc. The analysis showed the specificity and uniqueness of symbolism of the moon in the poetry of Jesienin, resulting, inter alia, from the great fascination of the poet with nature.

Key words: symbolism of the moon, semantics, poetry, types of symbols, metaphor

Jolanta Kur-Kononowicz, dr
ORCID 0000-0001-9107-4790
Instytut Filologii Rosyjskiej, Zakład Językoznawstwa Porównawczego
Uniwersytet Rzeszowski

Jolanta Kur-Kononowicz, Ph.D
Institute of Russian Philology, Section of Comparative Linguistics
University of Rzeszow
e-mail: jolanta_malgorzata@wp.pl
+48 178721226